

УДК 338.43

Гуменюк І.Л.

*здобувач кафедри обліку і аудиту**Подільського державного аграрно-технічного університету*

Вольська А.О.

*кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку і аудиту**Подільського державного аграрно-технічного університету***ЩОДО ПРОБЛЕМАТИКИ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ****CONCERNING PROBLEMS OF AGRARIAN SECTOR
OF ECONOMY OF UKRAINE****АНОТАЦІЯ**

У статті розглянуто проблематику аграрного сектору економіки України. Визначено стан сільського господарства в країні. Охарактеризовано нормативно-правові акти, що регулюють питання діяльності аграрного сектору. Наведено пріоритетні напрями державної аграрної політики.

Ключові слова: сільське господарство, аграрний сектор, ринок, агробізнес, аграрна політика, агровиробники.

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрена проблематика аграрного сектора экономики Украины. Определено состояние сельского хозяйства в стране. Охарактеризованы нормативно-правовые акты, регулирующие вопросы деятельности аграрного сектора. Приведены приоритетные направления государственной аграрной политики.

Ключевые слова: сельское хозяйство, аграрный сектор, рынок, агробизнес, аграрная политика, агропроизводители.

ANNOTATION

In the article the problems of the agricultural sector of Ukraine. The condition of agriculture in the country. We characterize regulations governing the activities of the agricultural sector. Solved problem for the state agrarian policy priorities. These priorities state agricultural policy.

Keywords: agriculture, agricultural sector, market, agribusiness, agricultural policy, agricultural producers.

Постановка проблеми. Посилення процесів глобалізації та загострення проблем забезпеченості продовольчою продукцією населення світу потребують подальшого розвитку вітчизняного агропромислового комплексу та його інтеграції у світову продовольчу систему. І сьогодні вимагає не тільки закріплення отриманих результатів розвитку агропромислового комплексу, а й забезпечення якісного стрибка в його розвитку. Україна на відміну від розвинених країн (США, Канади, країн ЄС) лише на третину використовує потужний природно-ресурсний потенціал. Про це свідчить наше відставання від розвинених країн за показниками ефективності вітчизняних сільськогосподарських виробників (низька врожайність сільськогосподарських культур, продуктивність скота тощо) [3]. Так, за даними ФАО (Food and Agricultural Organisation – продовольча с.-г. організація ООН), Україна поступається майже вдвічі своїм конкурентам на світовому агропродовольчому ринку, зокрема: по продуктивності корів – Канаді, по врожайності зернових – розвинутим країнам ЄС та США. Іншими словами,

через підвищення продуктивності сільське господарство могло б генерувати набагато більший внесок в економіку країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ефективний розвиток сільського господарства, підвищення його конкурентоспроможності є ключовими пріоритетами реформування національної економіки, зафіксованими у Стратегії розвитку «Україна – 2020» [9], Угоді про асоціацію між Україною та ЄС та Плані дій з її виконання.

Основними напрямами реформ визначено:

- забезпечення ефективного землекористування на основі завершення земельної реформи;
- удосконалення системи державної підтримки сільськогосподарського виробництва та залучення фінансування в галузь;
- розвиток зовнішньоекономічних відносин та сприяння міжнародній торгівлі;
- забезпечення сталого розвитку сільських територій;
- адаптацію процесів агропромислового виробництва до європейських вимог.

Агропромисловий комплекс в Україні є одним із ключових секторів економіки: він формує 24% випуску продукції та 18% ВВП країни. Продукція АПК становить 38,2% товарного експорту (у 2015 р. це 14,6 млрд. дол. США – з I по IV групу УКТЗЕД), при цьому на країні Азії припадає 47,2% експорту вітчизняної агропромислової продукції, на ЄС – 27,9%; з виробництва зернових культур та соняшникової олії Україна сьогодні входить у сімку світових лідерів; сільське господарство є найбільш стабільно працюючим сектором економіки [3].

Так, в останні 10 років сільськогосподарське виробництво демонструвало переважно позитивну щорічну динаміку за винятком деяких років, коли переважали негативні фактори впливу природно-кліматичних умов.

Незважаючи на в цілому позитивні досягнення аграрного сектору, наявний ресурсний потенціал дає змогу не тільки закріпити отримані результати, а й значно наростити виробництво якісної і безпечної сільськогосподарської продукції, підвищити експортний потенціал галузі.

Проблематикою аграрного сектору України переймаються видатні вчені сучасності А. Третяк, Б. Данилишин, В. Другак, І. Баланюк, М. Малік, В. Месель-Веселяк, І. Свиноус, П. Саблук, О. Шпичак, В. Юрчишин, А. Мартин. Проте частина питань потребують доопрацювання, а саме: визначення повного переліку основних проблем аграрного сектору економіки України, що дасть можливість обґрунтувати конкретні пропозиції, які не суперечитимуть одна одній, з їх вирішення.

Мета статті полягає у визначенні проблем сьогодення, що існують в аграрному секторі економіки України, та наведенні пропозицій щодо їх вирішення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасна модель функціонування сільськогосподарського виробництва не спроможна зробити суттєво якісний стрибок у своєму розвитку, забезпечити вирішення соціально-економічних проблем села, реалізувати повною мірою той потужний природно-ресурсний потенціал, яким володіє галузь.

Цьому заважає низка системних перешкод, які не вдалося подолати протягом тривалого періоду реформування сільськогосподарської галузі, головними з яких є:

- незавершеність земельної реформи. В Україні не створено ринкової земельно-правової системи, яка б гармонічно поєднувала адміністративні та ринкові механізми регулювання процесів розподілу земельних ресурсів та їх належної охорони. Зазначимо, що земельна реформа в Україні, яка триває вже протягом двох десятиріч, не дала бажаного результату, а земельні відносини «стали однією з найбільш корумпованих сфер державного управління» [2; 4];

- неефективне використання ресурсного потенціалу аграрного сектору. Українські землі мають багатий природний ресурсний потенціал: за показником забезпеченості сільськогосподарськими угіддями населення (90 га на 100 осіб) Україна поступається лише Канаді, Росії, Білорусії та США (за забезпеченістю ріллею – лише Канаді та Росії); 56% вітчизняних сільгоспугідь характеризуються вмістом гумусу, вищим за середній, високий рівень придатності для вирощування всіх традиційних для України зернових культур мають 29,5 млн. га (93,8% загальної площі орних земель). Водночас на сьогодні цей потенціал використовується недостатньо і в результаті низької ефективності сільськогосподарського землекористування Україна за показником урожайності окремих культур поступається провідним світовим виробникам аналогічної продукції майже вдвічі;

- дефіцит фінансових ресурсів для стабільного ведення господарської діяльності сільськогосподарських виробників, зокрема через брак інвестиційних коштів, важкодоступність кредитів банків, а також неврегульованість іпотечного кредитування під заставу земель сільськогосподарського призначення. На думку вчених,

«жодна країна не зможе забезпечити стабільність свого суспільного й економічного розвитку, якщо в неї відсутня політика в області кредитного забезпечення використання й охорони земельних ресурсів, що сприяє встановленню довірених відносин між громадянами країни, її кредитними інститутами й урядом» [8, с. 31];

- відставання розвитку системи аграрної логістики від потреб ринку, внаслідок чого втрати продукції АПК сягають до 1/3 річного обсягу її виробництва;

- збільшення виробничих циклів із переробки сільськогосподарської сировини на внутрішніх ринках. Разом із тим (з подачі уряду) сьогодні стимулюється переміщення пріоритетів у бік експорту сільськогосподарських культур (зернових);

- підвищення технологічного рівня сільськогосподарського виробництва. Хоча дана галузь завжди була привабливою для інвесторів (капітальні інвестиції в сільське господарство за останні десять років зросли більше ніж у два рази, інвестиції в цілому по економіці зменшилися приблизно на 25%), вона все ще поступається за рівнем використання технологій основним гравцям на світовому продовольчому ринку;

- невідповідність української сільськогосподарської та харчової продукції європейським стандартам є суттєвою загрозою розвитку вітчизняного агропродовольчого сектору, оскільки стримує постачання продукції на ринки країн ЄС. Період запровадження всіх необхідних технічних регламентів і отримання сертифікатів відповідності є причиною зниження дохідності вітчизняних малих і середніх сільгоспідприємств, а також веде до послаблення конкурентних позицій на внутрішньому ринку окремих видів української продукції порівняно з європейською, яка вже відповідним чином сертифікована;

- недостатній рівень розвитку соціальної інфраструктури на селі та низька якість життя сільського населення порівняно з міським, що зумовлює втрату працюючими інтересу до ефективної праці та отримання стабільних і достатніх доходів за місцем проживання;

- у 2016 р. було запроваджено перехідні умови у застосуванні сільгоспвиробниками спеціального режиму по сплаті ПДВ, а саме збереження в їх розпорядженні 15% за операціями із зерновими і технічними культурами, 80% – за операціями з продукцією тваринництва, 50% – за іншими сільськогосподарськими операціями, та прийнято рішення про відміну і цієї перехідної норми з 1 січня 2017 р. За деякими оцінками, обсяг коштів сільськогосподарських підприємств, що відволікатиметься з обігу в 2016 р. у зв'язку із нововведеннями, може становити близько 20 млрд. грн. Дані кошти могли би бути використані сільськогосподарськими підприємствами для власних потреб або виступати додатковим інвестиційним ресурсом розвитку виробництва, що саме і передбачав спецрежим ПДВ для сільського господарства [1; 3].

Зауважимо, що на рівні державного управління сьогодні є усвідомлення подальшого негативного впливу наявних проблем на економіку країни. 22.07.2014 Верховна Рада України прийняла один із ключових «євроінтеграційних» правових актів – Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо харчових продуктів» № 1602-VII [6]. У ньому, зокрема, у новій редакції викладено Закон України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів», який побудований на принципах та вимогах до безпечності харчових продуктів, що діють у країнах ЄС. Закон запроваджує інноваційні для України підходи до безпечності та якості харчових продуктів та покликаний забезпечити передусім максимальний захист споживачів. Зокрема, це:

- закріплення відповідальності оператора ринку в межах своєї діяльності за недотримання вимог законодавства про безпечність харчових продуктів;

- здійснення контролю на всьому ланцюгу виробництва харчового продукту, що дасть змогу виявити загрозу на ранньому етапі та запобігти виробництву небезпечного продукту та, відповідно, потраплянню такого продукту до споживача;

- запровадження бізнесом принципу простежуваності за правилом «крок назад, крок вперед» (підприємство в будь-який час повинно мати точну інформацію про те, звідки воно отримало сировину чи харчовий продукт і куди його було направлено з підприємства);

- накладання штрафних санкцій щодо юридичних осіб у розмірі від 30 до 75 мінімальних заробітних плат за порушення або невиконання норм закону;

- встановлення загальних вимог до гігієни за поводження з харчовими продуктами, спрямованих на заміну великої кількості санітарно-ветеринарних правил до виробництва харчових продуктів, частина з яких датована ще 80-ми роками минулого століття.

12.02.2015 прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення умов ведення бізнесу (дерегуляція)» [5], спрямований на спрощення започаткування та ведення господарської діяльності, скорочення дозвільних і погоджувальних процедур, зменшення впливу державних органів на діяльність суб'єктів господарювання. Окремим блоком у Законі прописано питання стимулювання розвитку аграрного бізнесу в частині вдосконалення процесів сільськогосподарського землекористування, завдяки чому, зокрема: встановлено, що строк оренди земельних ділянок сільськогосподарського призначення не може бути меншим, як сім років; скорочено перелік істотних умов договору оренди землі з одинадцяти до трьох, якими є: об'єкт оренди (кадастровий номер, місце розташування та розмір земельної ділянки); строк дії

договору оренди; орендна плата із зазначенням її розміру, індексації, способу та умов розрахунків, строків, порядку її внесення і перегляду та відповідальності за її несплату.

Зменшує надмірне державне регулювання в окремих сферах підприємницької діяльності, у тому числі й в АПК Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання дерегуляції господарської діяльності» від 28.01.2015 № 42 [7]. Зокрема, вона передбачає:

- скорочення терміну видачі фітосанітарного та карантинного сертифікатів державним фітосанітарним інспектором;

- скорочення переліку об'єктів регулювання у сфері карантину рослин, а також здійснення самого контролю над переміщенням зазначених об'єктів територією України винятково за вимогою їх власників;

- спрощення порядку проведення державних випробувань, реєстрації та перереєстрації пестицидів і агрохімікатів, дозволених до використання в Україні;

- відміну державної реєстрації харчових продуктів, віднесених до категорії харчових продуктів для спеціального дієтичного споживання, а також функціональних харчових продуктів і дієтичних добавок.

Подальша адаптація господарської діяльності в сільському господарстві до європейських та світових умов, а також підвищення ефективності розвитку аграрного сектору економіки задля забезпечення населення якісними, безпечними, доступними продовольчими продуктами, розширення експортного потенціалу країни вимагають реалізації завдань державної аграрної політики за такими пріоритетними напрямками:

- безумовне збільшення рівня державної підтримки;

- розвиток інфраструктури аграрного ринку з метою зниження втрат сільськогосподарської продукції в процесі її зберігання і транспортування, поліпшення цілорічного задоволення потреб споживачів в якісних і доступних продуктах харчування за доступними цінами, для чого слід: забезпечити розвиток об'єктів інфраструктури зберігання і транспортування сільськогосподарської продукції (заготівельних пунктів, зернохoviщ, елеваторів, логістичних центрів тощо); інтенсифікувати розвиток місцевих сільськогосподарських ринків і ярмарків; стимулювати розвиток обслуговуючих (збутових) кооперативів із зберігання, транспортування та первинної обробки сільськогосподарської продукції;

- підвищення міжнародної конкурентоспроможності української продукції АПК, нарощування експорту і розширення географії поставок сільськогосподарської продукції та продуктів харчування, у тому числі спростити процедури укладання експортних контрактів безпосередньо сільгоспвиробниками, зокрема шляхом створення ними експортних асоціацій; забезпечити укладання багатосторонніх міжурядових торговельних угод щодо експорту Україною

сільськогосподарської продукції та продуктів харчування;

- організувати моніторинг світового та вітчизняного аграрного ринку з метою визначення та прогнозування впливу їх розвитку на процес реалізації продукції, а також своєчасного виявлення та попередження загроз продовольчій безпеці держави;

- екологічна спрямованість аграрної політики та раціональне землекористування;

- збільшення обсягів фінансування на наукові розробки у сфері енергозбереження, селекції, підвищення професійної кваліфікації сільськогосподарських виробників тощо;

- стимулювання формування замкнутого циклу виробництва та переробки сільськогосподарської продукції, що даватиме змогу одержувати додану вартість на всьому агропродовольчому ланцюгу та експорт продуктів кінцевого споживання з більшим рівнем переробки;

- удосконалення нормативно-правового забезпечення аграрного сектору економіки шляхом розроблення та затвердження стратегічних програмних документів за пріоритетними напрямками розвитку, а також контроль їх виконання.

Вважаємо, що повчальною є аграрна політика, здійснювана в рамках ЄС. Вона ґрунтується, головним чином, на системі субсидій (безоплатної фінансової допомоги), гарантованих мінімальних закупівельних цін та митного протекціонізму у торгівлі з країнами, що не входять у це об'єднання. Лєвова частка об'єднаного бюджету ЄС спрямовується на підтримку саме аграрної сфери економіки. Системою тамтешнього регулювання цін, зокрема, передбачено три рівні цін: 1) єдина контрольна ціна (вищий рівень); 2) ринкова ціна; 3) єдина закупівельна ціна (нижній рівень). Якщо пропозиція стратегічно важливих видів аграрної продукції значно перевищить попит і через це їхня ринкова ціна знизиться до позначки ціни нижнього рівня, спеціально створений орган – Європейський фонд орієнтації та гарантування сільського господарства (ФЕОГА) – організовує через уряди країн – членів ЄС скупівлю цієї продукції; у разі же підвищення ринкових цін на цю продукцію вище рівня контрольної ціни, навпаки, здійснює товарну інтервенцію, тобто широкий збут раніше придбаної в аграріїв продукції [1].

Державне регулювання аграрної сфери в країнах ЄС передбачає дві вимоги:

- 1) забороняється імпорт с/г продукції за ціною, нижчою від ціни її в країні-експортері. Таке обмеження здійснюється за допомогою гнучкої системи податків на імпорт і дає змогу підтримувати високі внутрішні ціни, вигідні для фермерів;

- 2) заохочується експорт с/г продукції шляхом виплати доплат (субсидій) у вигляді різниці між високими внутрішніми цінами та нижчими цінами на зовнішніх ринках.

Субсидювання фермерів здійснюються не за кількістю, а за якістю виробленої продукції

та забезпеченням охорони довкілля. За даними досліджень, у 15 країнах – «старожилах» ЄС 7% фермерів отримують 56% усіх субсидій. Це говорить про те, що держава береться стимулювати не всяке, а лише високоєфективне виробництво, спроможне насичувати внутрішній ринок якісною продукцією і при цьому дотримуватись високих соціальних стандартів. Законотворення таким чином на субсидюванні агро-виробників державні кошти спрямовуються на розвиток сільських територій: благоустрій сіл, розвиток сільської інфраструктури тощо.

Висновки. Сучасний розвиток світового агро-виробництва вимагає (і наша думка збігається з думкою доктора економічних наук, професора, академіка НАН України Б.М. Данилишина) перегляду низки методів та технологій виробництва для задоволення міжнародних вимог до якості та безпеки продуктів харчування, адже саме покращання агроєкосистеми та розвитку органічного сільськогосподарського виробництва є ключовими пріоритетами в більшості країн світу, у т. ч. європейських.

Окрім того, досить важливим є гарантування на державному рівні стабільності та передбачуваності аграрної політики з метою формування більш сприятливого підприємницького середовища для агробізнесу України.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. АПК в системі національної економіки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://helpiks.org/5-68036.html>.
2. Вольська А., Балла І. Проблеми функціонування земельної реформи в Україні / А. Вольська, І. Балла // Актуальні питання економічних наук (Київ, 13–14 березня 2015 р.). – Херсон: Гельветика, 2015. – С. 108–110.
3. Данилишин Б. Нова державна підтримка агропромислового комплексу – шлях в нікуди / Б. Данилишин [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://economics.lb.ua/state/2016/04/07/332278_nova_derzhavna_pidtrimka.html.
4. Десять кроків для подолання корупції у земельних відносинах [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zem.ua/.../1467-proekt-zemelnoji-spilki-ukrajini-desyat-krokv-dlya-pod.
5. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення умов ведення бізнесу (дерегуляція)» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/191-19>.
6. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо харчових продуктів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.golovbukh.ua/regulations/8186/8187/460476/>.
7. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання дерегуляції господарської діяльності» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/42-2015-%D0%BF>.
8. Третьяк А., Другак В. Концептуальні засади іпотечного кредитування під заставу земель сільськогосподарського призначення та їх землеустрою / А. Третьяк, В. Другак, А. Вольська // Економіст. – 2013. – № 8. – С. 31–33.
9. Указ Президента України «Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.